

Мирослава Гнатюк, д-р філол. наук, проф.
ORCID ID: 0009-0000-3523-4956
e-mail: gnatjuk-m@ukr.net
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

"БУТИ СОБІ ЦІЛЮ": EGO-ТЕКСТ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

*Розглянуто щоденникові записи та автобіографії Ольги Кобилянської під кутом зору психобіографії мисткині, в парадигмі фемінного дискурсу. Наголошено на актуальності дослідження ego-текстів у сучасному літературознавстві, їх зановопрочитанні, зумовленому табуїваністю об'єктивного розгляду в тоталітарну добу, впливом цензури та ідеологічно заангажованої редактури. Через призму сповідальних текстів прослідковано етапи творчого становлення письменниці, формування її як неординарної особистості, виявлено широкий спектр обставин та людей, які мали на це безпосередній вплив. Досліджено життєве кредо письменниці, зокрема, в проєкції на її художні тексти, психологічні аспекти творчості, феміністичні погляди її переконання. Закцентовано на світоглядно-естетичних засадах творчості, науковій та художній лектурі, що входила до кола зацікавлень письменниці. Досліджено ставлення Ольги Кобилянської до мовного й національного питання, форманти громадянської позиції. Визначено основні вектори її життєвих пріоритетів, здатність до самоаналізу. Наголошено на дуалістичному типі темпераменту мисткині, який поєднував у собі риси як меланхолійної, так і холеричної жінки. Зауважено на особливостях спілкування у родинному колі, з батьками, друзями, особливих підходах у стосунках із чоловіками. Закцентовано на ставленні письменниці до критики, питомій вазі самокритики, великій повазі та емпатії до рідного народу, українських звичаїв і традицій. Відзначено модерні тенденції ego-тексту Ольги Кобилянської у вимірах нового часу, означеного в літературі як *fin de siècle*, її творчі й особистісні враження та переживання в контексті перехідної доби, що відкривала нові можливості для світотворення, реалізації особистості, зокрема, жіночих прав і свобод.*

Ключові слова: дискурс, емансипація, фемінізм, самозвершення, самозростання.

Вступ

У сучасному літературознавчому дискурсі, як і в сфері художньої творчості, до еґо-текстів привернута особлива увага. Зумовлено це не лише тим, що сповідальна література відкриває перед читачем незглибимі пласти духовного світу митця, його світоглядно-естетичні, культурно-філософські засади життя і творчості, а й малодосліджуваністю цієї теми з поля зору новітніх методологій, зановопрочитанням, або ж подачею цілком нових, раніше невідомих фактів та свідчень доби. Марґінальне становище еґо-документів в умовах тоталітарного суспільства маркувалося відвертою табуйованістю, цензуруванням, ідеологічними приписами і трафаретами, а часто й фізичним "ув'язненням" текстів у спецфондах радянської доби. Їхня сповідальність, відвертість ставали своєрідними подразниками для партійних функціонерів, ідеологічно заангажованої критики, тож вихід на широку арену наукових студій і художньої практики уможливився лише з проведенням демократичних реформ, відновленням української державності й незалежності. На порубіжжі ХХ–ХХІ століть значне посилення читацької уваги до літератури non-fiction відзначається і на світових теренах. Приватний модус письма, як своєрідна селекція думки, актуалізує запит на особистісний вияв концептуального бачення світу, захоплює своєю "вільною" природою, неоднозначністю, експериментальністю текстового матеріалу. Саме такими є еґо-документи відомої української письменниці, однієї з перших провідниць феміністичного руху в Україні Ольги Кобилянської, до яких зверталися Федір Погребенник, Тамара Гундорова, Марко Павлишин, Сергій Михида та багато інших дослідників, щораз виявляючи нові ракурси бачення і тлумачення цієї неординарної постаті та її творчості.

При аналізі щоденникових записів мисткині з поля зору формування визначальних принципів її особистості, творчих засад і намірів, світоглядно-естетичних орієнтир, у пропонованій статті застосовано такі *методи дослідження*, як: рецептивний, біографічний, фемістичний, герменевтичний, психоаналітичний, джерелознавчий.

Результати дослідження

Життєве кредо письменниці, винесене в назву цієї статті й вкладене в уста її героїні з повісті "Царівна", яку називала своєю "донькою", якнайкраще характеризує психотип видатної жінки-мисткині Ольги Кобилянської. Прикметно, що робота над повістю проходила паралельно зі щоденниковими записами, а в своїй автобіографії "Про себе саму" (1921), написаній вже на схилі літ, вона відверто зізналася: *"Мої особисті переживання відігравали немалу роль в моїх писаннях. "Царівна" писана кровію мого серця"* (Кобилянська, 1982, с. 214). Перші враження від цієї роботи зафіксовані на сторінках щоденника письменниці від 11 червня [1]888 року, де зазначено: *"...переглянула почату велику новелу, вона сильна, і це мене тішить"* (Кобилянська, 1982, с. 168). Унезалежнена у своїх поглядах на життя, Ольга Кобилянська так само ставилася і до власної творчості, маючи здатність цілком об'єктивно й виважено оцінювати написане, тим більше – написане "кровію серця". Не випадково, в автобіографії датованій 1903 роком, згадуючи про роботу над нарисом "Під голубим небом" (за авторським визначенням жанру "малюнком"), писала: *"Не знаю, як його публіка привітала – мені залежить мало на *голоснім* суді маси, – але товаришам моїм він припав до вподоби"* (Кобилянська, 1982, с. 200). Ця думка стосувалася й заангажованих випадів критики, які розпізнавала безпомилково. Так, про свій твір "Через кладку" писала на сторінках згаданої автобіографії: *"Це моя улюблена праця, дарма що Василь Сімович називає її "найслабшим" твором Кобилянської. Та він стоїть тепер зовсім під впливом В. Винниченка, а що Винниченко є й був усе противником напряду і способу моїх писем, то я й не дивуюся, що він так говорить. Мені деякі дуже гарні й образовані люди дякували сердечно за написання того твору, а деякі перечитували його по кілька разів"* (Кобилянська, 1982, с. 218). Про свої інші твори, зокрема поезії в прозі, як і специфіку творчої праці й особливе ставлення до неї, відзначала: *"Всі дрібні поезії в прозі – це "краплі моєї крові". Повставали з хвилин, де я чула себе понижуваною, скривдженою, несправедливо осуджуваною, одним словом... я плакала поезіями в прозі. Інакше годі було. Ніколи не чув ніхто в моїй рідні скарги*

з моїх уст, чи я чула себе щасливою або й ні. Щоправда, не раз держала мене амбіція чи гордість. У тяжких сумних хвилях ніколи не жалілася я навіть перед найліпшими приятелями про те, що мене гнуло додолу, – а сьогодні, сьогодні мені так добре з тим. Одна праця, одне перо, ба *власне моє* я зробило мене тим, чим я є – *робітницею свого народу*. Може, в дечім і не зрозумілою, в дечім слабшою, як інші, а все-таки робітницею" (Кобилянська, 1982, с. 218).

Форманти отого "*власне мого я*", постава царівни в царстві власного Духу, невтомної робітниці на ниві народного життя яскраво означилися ще в ранній період життя і творчості Ольги Кобилянської. Надзвичайна самовимогливість, самокритичність та саможертвоність стали основними маркерами життєвого і творчого шляху письменниці. Найпершим і найкращим прикладом на цьому шляху були її батьки – мати, яка "не була вчена", але "глибока, тиха *мислителька*, з небагатьма словами на чистих своїх вустах, котрі не сплямлювало... жодне *грубе*, непорочне слово! Яка велика вона була для своїх дітей, який великий благородний вплив ішов від неї на умовий і чуттєвий розвій дітей. Як тихо, безгомінно помагала вона батькові, що, мов у ярмі, працював день у день нижчим урядником у бюро, без відпочинку, без відпусток, вірно, щиро, повних 45 років, виховувати діти... як тяжко працювала днями та ночами, щоб ті її, дорогі її діти, мали можливість станути хоч під один сонячний парусник світла, духу й культури, оґритись ним душею, нагодуватись, щоб колись заробляти своїми руками на себе, враз із тим стати чесними людьми й громадянами, сповнюючи всі на них механізмом – державою вложені обов'язки й бути в ній хоч малесеньким ледве помітним колісцем порядку, сили, внутрішньої і зовнішньої, непохитності, творчості, й силою проти всякої ворожнечі, несупокою і неладу, так знутри, як і знадвору" (Кобилянська, 1982, с. 209). Багатодітна родина часто переїжджала за новим місцем служби батька у різні містечка Буковини, тож зі шкільним навчанням, особливо для дівчаток, складалося не просто. За тодішньою традицією важливішим вважалося дати освіту хлопцям, яких було п'ятеро у сім'ї та які в такий спосіб ставали вже вчителями для двох

менших сестер. Так про роль, яку відіграв у житті Кобилянської старший брат Макс – студент Чернівецького університету, читаємо вже у перших рядках її щоденника, де занотовано: "Рідко трапляється, щоб брат і сестра були так тісно зв'язані одне з одним, як ми" (Кобилянська, 1982, с. 17). Макс був першим слухачем і критиком її ранніх літературних проб, добрим помічником і порадником у повсякденних справах. Зі сторінок автобіографії "Про саму себе" дізнаємося, що Ользі Кобилянській вдалося закінчити чотирикласну дівочу школу і ще якийсь додатковий курс завдяки добрим учителькам-протестанткам. Вона залишила найсвітліший спогад про свою улюблену вчительку-словачку пані Міллер, під особистим впливом якої, "мов під гіпнозом", перебувала у свої 15 років та "яку пізніше описала в своїм першому довшім оповіданні "Царівна" яко пані Мар[ко]. Вона не вчителювала більше в публічній школі – почала хворіти, але я була її вибраниця, з котрою вона любила ходити на довгі проходи і захоплювати її своїм чудовим даром мови, оповідаючи їй багато поважних і поучних епізодів – то з свого, то з життя других, – поширюючи тим молодій дівчині вузенький її ще горизонт" (Кобилянська, 1982, с. 17). Прикметно, що вже в такому ранньому віці Кобилянська була надуважною до людей, які оточували її, зустрічі з якими дарувала доля. Ще з п'яти-шестирічного віку пригадувалася їй міцна дружба, збережена через роки, з донькою пароха-поета Миколи Устичновича – Ольгою. Їхні родини тісно потоваришували, живучи на той час у Сучаві, й "це був перший правдивий руський дім (вжито у розумінні "український" – М. Г.), в який увійшли, ми, діти, й почули, крім у рідній хаті, і деінде руську (так звали тоді українську мову) мову й руські пісні; де, так сказати б, розумілися усі й жили одним духом: малі й дорослі, старші й менші" (Кобилянська, 1982, с. 17). Варто зауважити, що в багатомовному середовищі тодішньої Буковини одночасне функціонування німецької, польської, румунської, української мов не було дивиною, тож на заувагу письменниці, "коли б не любов батька до рідного слова, до свого народу, своєї пісні, знання рідної мови, що все-таки панувало в хаті, крім польської, а далі і німецької, було би

з часом, може, й зайняло останнє місце" (Кобилянська, 1982, с. 210). Свій перший щоденник, який почала вести "з наймолодших літ" і вписувати туди "не лише всякі "произведенія" денні – но і все те, що займало мій ум і душу" (Кобилянська, 1982, с. 17), як і два другі, розпочаті вже в юному віці, також вела німецькою мовою, вкраплюючи у них окремі українські слова й фрази. На жаль, перший щоденник не зберігся. Два інші були "написані в період зародження й розвитку таланту Кобилянської, в час змушніння її духовних сил, пробудження дівочих почуттів – романтично-поривчастих, палких, мінливих. Вони, ці щоденники, були найближчими повірниками письменниці, її святая святих, розрадою, втіхою і смутком. Тут найповніше виражено мрії і сподівання молодої Кобилянської, її велику жаждою знань, повноцінного життя. Значення щоденників виходять за рамки інтимної сповіді, роздумів про особисте – в цьому документі чимало місця приділено також питанням літературно-громадським, суспільним, що дає змогу повніше уявити і ранній період творчості письменниці, і ті соціально-політичні умови, на які він припав" (Погребенник, 1982, с. 7).

Відкритість цього тексту для широкого адресата не раз засвідчена авторкою на його сторінках. Зокрема, в записі від 29 травня 1887 року вона напряму звертається до свого читача, шукаючи підтримки й порозуміння у раптових хвилях розпачу і туги, які огорнули її душу: "Я ніколи не хотіла померти, а тепер хочу, мене переслідують докори й муки сумління... Ти, що читаєш це, заплач над моєю долею" (Кобилянська, 1982, с. 151). Роком раніше, викладаючи сюжет своєї чергової закоханості (йшлося про простого селянського парубка Іванка, який прислужував по господарству), нотувала: "Авжеж, Іванко мені подобається, бо він сама правда... Хай не лякаються мої читачі, я не хотіла б вийти за нього заміж, бо він такий самий чоловік, як і всі інші, а я ненавиджу чоловіків" (Кобилянська, 1982, с. 125). Звичайно, цей категоризм радше звучав як захисна бравада молодої екзальтованої дівчини, оскільки хвилинні екзальтації аж ніяк не були рідкісними для творчої натури юнки. В одному зі своїх щоденникових записів, двадцятилітня О. Кобилянська роздумує над тим, що чекає її в майбутньому

й дає досить несподівану відповідь на ряд риторично означених запитань: "Я пишу цей щоденник для своїх дітей. Які вони будуть? Такі, як я? О, хай би були кращі! А коли я їх не матиму?" (Кобилянська, 1982, с. 37). Роздуми про жіноче щастя, любов, природу й місію жінки на землі, її покликання, самосвідомість та самопізнання, загалом – *самість* й водночас включеність у вир суспільного життя, спектральний зріз суспільних норм і правил стають наскрізними темами *его*-тексту письменниці. Тільки максимально щира, відверта, впевнена у собі особистість могла так сміливо й довірливо відкрити найпотаємніші схрони своєї душі, як це зробила Ольга Кобилянська перед широкою читацькою аудиторією. Вона вільна у своїх роздумах і сумнівах, ствердженнях та запереченнях, пошуках і втратах. Мисткиня не боїться бути собою навіть в найнесподіваніших для себе розгортках власної душі. Щире зізнання, записане на перших сторінках щоденника: "Я хотіла б завжди бути вільною" (Кобилянська, 1982, с. 22) стало своєрідним епіграфом непростой долі письменниці. Насправді Касандрівське передбачення звучить в її записі від 28 [березня 1884] року: "Я уявляю себе дитиною, що стоїть самотна на березі річки. Повз неї ненастанно пропливають люди, по двоє і по одному. Деякі всміхаються дитині й поспішають далі, деякі зупиняються, озиваються до неї, балакають і теж відпливають, а деякі обдаровують її ласкавими словами й гостинцями, щоб потім навіть не озирнутися на неї. Середешна дитина стоїть, а люди, радіючи, все пропливають повз неї. Вона стоїть самотна, незмінна, сповнена любові, щоб колись нарешті скам'яніти. Оце моя доля..." (Кобилянська, 1982, с. 35). Цілком свідомо її найтяжчих випробувань, які зустрінуться їй на шляху, гартує характер, виробляє волю, свій власний триб життя. "Бути собі ціллю" – це шлях самозростання, самореалізації та самозвернення, в основі яких максимальна самодисципліна, наполеглива праця над самоосвітою. Потужний внутрішній стрижень особистості Ольги Кобилянської не дозволяє схарактеризувати її як жінку меланхолійну, хоча таких моментів в її житті було не мало. Доречнішим тут було б згадати дискусію між двома відомими чоловіками – автором збірки "Зів'яле листя" Іваном Франком та

його критиком Василем Щуратом, який звинуватив поета в декандентизмі. Відповідь Франка давньому товаришу звучала досить однозначно і переконливо:

Ти взяв один з мого життя момент,
І слово темне підшукав та вчене,
І Русі возвітив: "Ось декадент!"
Що в моїй пісні біль, і жаль, і туга –
Се лиш тому, що склалось так життя.
Та є в ній, брате мій, ще нута друга:
Надія, воля, радісне чуття

(Франко, 1976, с. 185).

Власне, так само неодномірно варто сприймати й творчу натуру Ольги Кобилянської, на чому слушно наголосив Сергій Михида, апелюючи до відомої праці Тамари Гундорової "Femina Melancholica, Стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської". На його справедливе спостереження, «"меланхолійна категоричність" заперечується заглибленням у мегатекст письменниці, де знаходимо яскраві зразки неоднозначності її темпераменту. О. Кобилянська постає там не лише як жінка меланхолійна, але і як жінка холерична. Безперечно, з науково-психологічної точки зору така комбінація темпераментів у межах однієї психічної структури є незвичною, але, судячи з виявів, цілком можливою» (Михида, 2012, с. 271). Підтвердженням "дуалістичного типу темпераменту" мисткині можуть слугувати її самохарактеристики, інколи не без гумору занотовані на сторінках щоденника: "Часом я буваю як сатана" (Кобилянська, 1982, с. 102), або ж на паралелях порівняння з близькою подругою – талановитою художницею Августою Кохановською: "Вона мила й гарна, як ангел, а я надто розумна, щоб бути ангелом..." (Кобилянська, 1982, с. 27). На сторінках автобіографії "Про себе саму" уже цілком серйозно зазначала: "Хоч і бувала я веселою часами, навіть збиточною дівчиною, та на самоті находив на мене глибокий сум, майже меланхолія – мені не було добре на душі. До того, я читала багато, зачувала про різні рухи в суспільстві, мій виднокруг поширювався, і я чим раз внутрішньо, сказати б, глибшала й поважніла"

(Кобилянська, 1982, с. 212). Їй справді, її глибоко рефлексуюча натура, енергійний, почасти холеричний темперамент, молодеча пристрастність стриміли в пориванні до вищого буття, *ins Vlaui*, як означила це для себе Леся Українка – духовна і творча посестра Ольги Кобилянської. Не випадково уже при першому знайомстві "хтось біленький" і "хтось чорненький" легко знаходять спільну мову.

Висока самооцінка, сформована О. Кобилянською ще в ранній юності, мала на це усі підстави. Її не слід плутати з самолюбванням, або надмірною самовпевненістю. Так, у нотатці від 11 травня [1884] року письменниця знову довірливо довірливо звертається до нас, накреслюючи тим самим ще один вектор адресації сповідальних текстів: "Що ви думаєте про мене, ті, хто це читає? Чи ви ще квітуєте, чи вже відквітли? Я пишу все це для своїх дітей – чи ви ті діти?" (Кобилянська, 1982, с. 39). З раннього дитинства вона любила "пристрасно читати" і малювати, при малій бібліотеці малого гірського містечка "перечитувала все, що лише в руки попадало – ліпше і слабше". Пізніше, як зізнається на сторінках автобіографії, "увійшовши в 18–19 рік, – займала мене ідея емансипації жінок, і мені мріялося стати для них чим-то величним, геройським, чим то освобождаючим з їх кайданів" (Кобилянська, 1982, с. 198). Прочитавши в газеті "Діло" про заснування Наталею Кобринською в 1884 році у Станіславові "Товариства руських жінок", завданням якого стало прилучення до літератури інтелігентних жінок та поширення передових суспільних ідей серед народних верств, дещо критично ставиться до окремих положень: "Статут спілки я вже читала, він досить порожній", хоча цією ідеєю "спочатку була запалилась, написала Олі листа (згаданій вже раніше доньці письменника Миколи Устияновича – М. Г.), хотіла, щоб ми вдвох послали восьмого тій спілці вітання. Нині я охолола й відмовилась від свого наміру" (Кобилянська, 1982, с. 78). Далека від загальної однотайності, завжди заряджена власним критичним мисленням О. Кобилянська постулює власні ефективні способи й методи реалізації заявлених товариством ідей: "Я хочу написати новелу і подати її до часопису тих жінок, що мабуть, почне виходити. Я не можу записатися до тієї

спілки, бо живу далеко, тому *тут* для мене можлива єдина діяльність: писати для інших, а те, що я пишу, належить тільки українським жінкам. Грішми я також не можу їх підтримати, бо часом не маю і п'яти кр[ейлерів] на листа" (Кобилянська, 1982, с. 75). Через деякий час вона справді отримує запрошення від Н. Кобринської взяти участь в альманасі, який "готує із творів самих жінок, каже, щоб я написала алегорію про волю, любов, життя і владу, таку самісіньку, як вона вже в мене читала..." (Кобилянська, 1982, с. 112). Проте вже наступний рядок видає роздратовану реакцію авторки его-тексту, зумовлену іронічною критикою її першого твору Наталею Кобринською в позаочній розмові з літературознавцем Остапом Терлецьким, при мовчазній підтримці товаришки – Софії Окуневської (в заміжжі Морачевської), відомої феміністки, освітянки, першої жінки-лікарки в Австро-Угорщині. Як нотувала далі: "Я б радо написала, але щиро признаюся, що тепер ці справи мене мало хвилюють. Я ненавиджу тих шляхетних захисниць жіночих прав, бо Натальця серед них перша. Вони вже мені остогидли. Шкода, що я вже скінчила читати Шпільгагенові "Загадкові натури". Він їх наче написав для мене, давно вже мені не траплялось такої чудової книжки, як ця [...]. Так, багато "його" думок я собі виписала і хочу їх засвоїти, вони розумні й горді" (Кобилянська, 1982, с. 112). Свідченням того, що творчий запал усе ж переміг колишнє роздратування є запис від 13 листопада 1885 року, де письменниця зазначала: "Я тепер захоплена жіночим питанням, уже написала алегорію про життя, любов, волю і владу. Зося (Софія Окуневська – М. Г.) перекладе її, і вона вийде в жіночому альманасі. Вона справді вдала й дуже гарна" (Кобилянська, 1982, с. 113). Йшлося про новелу "Видиво", написану німецькою мовою 1885 року й надіслану Наталі Кобринській для альманаху "Перший вінок". Про рецепцію цього тексту в записі від 9 березня 1886 року повідомлялось наступне: "Зося каже, що моє "Видиво", чи так звана "Алегорія", сподобалася, її звать поступовою, та оскільки вона спрямована проти уряду й релігії, бояться давати до друку, щоб її не конфіскували. Мене просять написати невеличку новелу, я пишу її, але не знаю, що з того вийде, бо мені не щастить. Одну новелу я, тобто Зося, послала

до Львова в "Зорю" (очевидно, йдеться про "Образо з життя Буковини" – М. Г.), мабуть, і там мені не пощастить..." (Кобилянська, 1982, с. 113). Та, попри все, бажання писати, відкривати нові світи як всередині себе, так і на ниві творчо-наукового знання не покидали письменницю. В коло лектури входять такі автори, як: Ч. Дарвін, Г. Спенсер, К.Г. Юнг, Ф. Ніцше, З. Фройд, В. Шекспір, П. Шеллі, Жорж Санд, Г. Гейне, Т. Шевченко та багато інших. Серед них особливе місце належало німецькій письменниці Євгенії Марлітт, з якою О. Кобилянська навіть пробувала налагодити особисті контакти, надіславши якомсь свій лист з подякою. На жаль, відповіді не отримала, проте Марлітівський слід залишив помітний відбиток на формуванні її світоглядно-естетичних засад, про що свідчать і щоденникові записи, серед яких: "Я знов прочитала одне оповідання чудесної, незрівнянної Марліт – мабуть, уже втретє. Ох, які прекрасні, шляхетні образи й думки! Коли душа розшарпана, вона вносить у неї втрачену гармонію. [...]. Я теж люблю так, як люблять у Марліт, теж хотіла б бути доброю і робити добро. Тепер я найщасливіша, коли можу знов її почитати. Я перечитала всі її твори вже по чотири чи й по п'ять разів, і щоразу вони мені здаються кращими, ніж досі... Я не хочу виходити заміж, щоб мати спокій, а водночас хотіла б вийти заміж, щоб бути щасливою. Я збираю гроші, хочу придбати собі всі твори Марліт. Шию укривало з клаптиків матерії, яке потім продам для цього" (Кобилянська, 1982, с. 35–36). Потрапляючи не раз у скрутну ситуацію, зізнавалася: "Я живу лише книжками, і якщо в моє темне серце й заглядає коли сонячний промінь, то це тоді, коли я читаю Марліт. Тоді я тікаю від дійсності" (Кобилянська, 1982, с. 36). Потреба перебування на самоті, яка часто переслідувала мисткиню, раптово заступалася почуттям, про яке зізнавалася так: "я вічно в неспокої, мене жене туга за світом Марліт, бо він живе в моїй душі" (Кобилянська, 1982, с. 36). Очевидно, мала деяку рацію Тамара Гундорова, яка зауважувала на тому, що: "загалом же Кобилянська сприймала твори Марліт на взір жіночого виховного роману – як терапевтичну нарацію" (Гундорова, 2002, с. 29). Романтична натура юної Ольги Кобилянської, заряджена

творчістю Є. Марлітт, часто поринала у сфери, де "була сама серед священної самоти", (Кобилянська, 1982, с. 40) де душі вдавалося знайти короткий перепочинок, оскільки в реальному житті, як нотувала в щоденнику: "з моїх уст ніколи, ніколи не зринає як я страждаю. Я не зважуюсь людям показувати свій біль" (Кобилянська, 1982, с. 49). Широка гама настроїв та почувань вбирає в себе як короткі хвилі осяяння, так і миті меланхолійної туги. Якщо героїню "Царівни" Наталку мисткиня називає своєю "донькою", то кожну з трьох грацій в "Меланхолійному вальсі" наділяє своїми талантами. Це, власне, трьохмірна проекція різних її іпостасей, включно з відрефлексованим материнським інстинктом. Роль дружини і матері все частіше турбує уяву О. Кобилянської, оскільки, як зізнається: "надто жінка, щоб не мріяти". Нотуючи в щоденнику далі, зауважує: "в мені все дужче озивається жінка зі своєю любов'ю і обов'язками. Так, я... я й сама не знаю, як це сталося, але я почала думати, що було б, коли б я потім народила дитину, як глибоко й палко я її любила б, як поставила б собі за мету добре виховати її, щоб життя її не пішло хибною стежкою, як *моє*" (Кобилянська, 1982, с. 41). Цілковито позбавлена егоїзму, щиро зізнається: "Я хочу жити для когось, мати обов'язок, взагалі хочу *щось* мати" (Кобилянська, 1982, с. 100). Палке прагнення безкорисного служіння поширюється не тільки на сферу особистого життя, а й громадського, про що занотує на сторінках щоденника: "Я вже живу не для себе, а для жіночого питання і не буду виходити заміж" (Кобилянська, 1982, с. 100). Дитячий категоризм, який вивершував фразу, насправді акумулював у собі два страхи: вийти заміж і стати такою як всі, розчинитися в буденній рутині, що однозначно не сприймала, бо "коли б одружилася і впряглась у щоденне ярмо, то стала б просто машиною, та й годі. Зося мала слухність, коли казала, що в мене артистична натура. Для мене не існує одного серця, а є багато сердець, не існує нічиєї руки, не існує тихого одноманітного родинного життя" (Кобилянська, 1982, с. 42). З другого боку, відкинувши марні сподівання та хаотичні метання у пошуках чоловічого ідеалу й сімейного щастя, побоювання залишитися "на самоті старою панною". Приймаючи як можливий

такий варіант, писала: "Я б і не журилася цим, якби могла мешкати разом з мамцею і спокійно писати... І якби мої твори мали відгомін. А якщо цього не буде, то я загину" (Кобилянська, 1982, с. 190). Сповнена глибокого розуміння свого покликання, Кобилянська й особисте щастя часто розглядає через цю призму: "Я звикла до гордих образів, мій смак просто довершений [...]. Я спокійна і добре знаю, хто я" (Кобилянська, 1982, с. 190). Не випадково поруч із собою завжди хотіла бачити чоловіка-інтелектуала, сильну, духовно багату особистість, з якою було б цікаво спілкуватися, глибше пізнавати себе, досягаючи нових висот. Здавалося, стосунки з Євгеном Озаркевичем – братом Наталії Кобринської, молодим студентом-медиком мали б оправдати такі сподівання. Їхні родини товаришували, Геньо завжди відвідував братів Кобилянської під час своїх вакацій. Як занотує в щоденнику Кобилянська: "Говорили ми про всякі розумні речі: про політекономію, про Дарвіна, Спенсера тощо", а за родинним столом звучали розмови "про Діккенса й ще багато про що. Він розповідав про Відень [...] завів мову з татком про політику, інколи позирав на мене. Потім почали говорити про Шевченка. Він процитував уривок з одного його вірша. "Власне учора читав". Він глянув на мене й почервонів. Саме вчора він хотів написати мені щось із Шевченка і при нагоді перечитав цей вірш. Я все це знала, і ми розуміли одне одного" (Кобилянська, 1982, с. 61–62). Теми їхніх розмов стосувалися навіть одруження, про що нотувала так: "Його погляди на шлюб дуже ліберальні. Він має слушність, я згодна з ним. Це, здається мені, ідеї Шеллі й Жорж Санд, але він їх глибоко засвоїв. Тепер їх не можна здійснити, бо народ іще не достатньо освічений" (Кобилянська, 1982, с. 58). Окрилена палким коханням до Озаркевича, Кобилянська зізнається: "Я маю незвичайний запал до писання, це ідея, для якої я живу, більше в мене нічого немає. Одруження з кимось іншим, не з освіченим українцем, для мене гидке" (Кобилянська, 1982, с. 58). Як відомо, до писання творів українською мовою Ольгу Кобилянську активно заохочувала Софія Окуневська, але не лише вона. Так, отримавши чергову добірку книг для читання, передану їй від Геня Озаркевича, мисткиня писала: "Гадка одна,

котра тепер душу мою пригриває, єсть: бути русиков цілов душов, хоч і мушу ся по-руськи (тобто по-українському – *М. Г.*) порядно научити, відтепер лише по-руськи хочу писати, аби-м раз могла в своїм язичі ділати..." (Кобилянська, 1982, с. 58). Стосунки з чоловіком не лише як з коханим, але і як з партнером, товаришем, що надихають до духовної праці, ведуть до самозростання і самозвершення на основі взаєморозуміння та взаємоповаги лежали в основі феміністичних поглядів письменниці. Та висока планка, яку ставила для себе й тих, кого хотіла бачити поруч, не для всіх виявлялась досяжною. Не вдалося здолати її і палко коханому Озаркевичу, крах стосунків з яким переживала надто болісно. Уже через тривалий час після розлуки, писала в щоденнику від 9 березня [1885] року: "Я все-таки чимало думаю про Геня, але вже не так хворобливо, як досі. Шкода, що він такий безхарактерний. Якщо на нього впливатиме погане товариство, то він загине... Він зовсім не має волі" (Кобилянська, 1982, с. 88). Зауваживши на тому, що вже "погамувала в собі любов", бо він не "той, котрий"... І я не "та, котра", доходить єдиного висновку: "він мене не вартий" (Кобилянська, 1982, с. 115). У стосунках із чоловіками вона готова була йти на компроміси, але до певної межі. Своєрідними маркерами ставали такі зізнання: "я дівчина горда", "розумна", "ніколи не втрачаю влади над собою", бо "мене до екстазу можуть довести лише книжка і кінь (мисткиня вправно їздила верхи й дуже любила такі прогулянки – *М. Г.*), усе, що завгодно, тільки не чоловік, і я цим дуже пишаюся" (Кобилянська, 1982, с. 126). Зчитуючи ці еґо-тексти, деякі чоловіки (як для прикладу німець за походженням, інженер-інтелектуал Зеглер), радше готові були бачити в ній добру товаришку, ніж дружину, красою якої однак відверто захоплювалися. Цікаво, що сама Кобилянська вважала себе "поганою на вроду", хоча насправді краса її не потребувала нічийх запевнень. Якось у розмові з Августою Кохановською, згадуючи про партнера по аматорській сцені – "ідеального хлопця" Олесь Ястшебського, Кобилянська почула дещо для себе цілком несподіване: "Олесь любить тебе, як люблять чоловіка, бо ти зовсім не така, як інші [...]". Нотуючи далі, писала: "А я... я дивилася вдалину й ледь

усміхалась. Чи ж любив мене колись чоловік як жінку? Надто я була доброю товаришкою" (Кобилянська, 1982, с. 108). Навіть приміряючи на себе роль доброї дружини, якою могла б бути, якби за порадою батьків вийшла заміж за інтелігентного, привітного й забезпеченого адвоката Урицького – закоханого в неї сина добрих приятелів родини, з яким "могла б спокійнісінько крокувати по світі", "завше спала б спокійно, спокійно" і "стала б такою як повинна бути" (Кобилянська, 1982, с. 73), доходить іншого висновку: "Я зовсім не була б собою" (Кобилянська, 1982, с. 91).

Цільна, вольова натура Кобилянської попри меланхолійні настрої, викликані черговими розчаруваннями, зокрема чоловіками, не втомлювалася пошукувати свій ідеал, про що запише на сторінках щоденника: "Усе минає, руйнується, розпадається, все сумне, бездушне, кумедне, тільки я яка була, така й лишилася, наче хвиля, що прагне все вперед і вперед..." (Кобилянська, 1982, с. 182). Прагнення "*кимось* стати, щось зробити" (Кобилянська, 1982, с. 130), роздуми про швидкоплинність життя не покидають її жодної миті. Зболену душу огортає "туга за коханням", оскільки "життя неможливе без любові" (Кобилянська, 1982, с. 103), "без любові й життя не життя" (Погребенник, с. 181), тільки "не якоїсь, а вільної любові" (Кобилянська, 1982, с. 128). Вона з розумінням ставиться до традиційних звичаїв, норм і правил життя, за якими "справжнє покликання жінки – виховувати і виводити в люди дітей. Жінка має бути помічницею чоловіка", запевняє – "я не проти жіночого питання, бо воно допоможе багатьом незабезпеченим жінкам знайти самостійний заробіток, – але й тільки" (Кобилянська, 1982, с. 73). Проте, набагато більше, що хвилює її – це душа, "яка домагається свого права" (Кобилянська, 1982, с. 147), за яке "ладна люто битися з цілим світом, бо й він, і я, і життя, і все в житті – безглуздий, жалюгідний фарс..." (Кобилянська, 1982, с. 154). На цій життєвій сцені вона є досить категоричною й безкомпромісною навіть щодо самої себе, подаючи ортодоксальну самохарактеристику: "Я добра й лиха, гарна й бридка, палка й холодна, але більше нещасна, як щаслива" (Кобилянська, 1982, с. 110). Приймаючи це як даність, констатує: "Я, така як є, –

тільки психологічний ескіз, і скільки різних "чому" для мене ще й досі нерозв'язані!" (Кобилянська, 1982, с. 174). Так само й нам, читачам, пропонує: "розглядайте мене як психологічну загадку" (Кобилянська, 1982, с. 171). Часткову відповідь на неї подає в "Автобіографії" (1903), де зауважено: "Межи моїми ровесницями і знакомими, котрих в мене було небагато, не було жодної, котрій я б була могла відкрити свою душу з її тайнами. Їх ідеал був мужчина і заміжжя, тут же все кінчалось. Мені хотілося більше. Мені хотілось широкого образования, і науки, і ширшої арени діяльності, як та, про котру мріяли й оповідали мені вони" (Кобилянська, 1982, с. 198). Далі переказує досить курйозний епізод зі свого життя, описаний і на сторінках щоденника про те, як ледь не вийшла заочно заміж за "*старого*, вченого дивака-професора", який викладав в одного з її братів, котрий і подав таку ідею. Ніколи не бачивши в очі цього чоловіка, написала йому листа, "мотивуючи своє поступування гарячим желанням образовуватись при його великій ученості і відтак служити ідеям суспільності" (Кобилянська, 1982, с. 199). Як зауважить далі: "Лиш чистому випадкові можна завдячувати, що він сей лист не одержав – інакше, хто знає, як би було життя молодого романтика уложилось? З моїми тодішніми ідеальними поглядами на життя я була би спокійно старикові руку подала (о котрім пізніше дізналась, що був би прийняв моє предложення), і, як кажу, просто і самото з причини, щоби, як була я тоді переконана, набрати коло вченого чоловіка широкого образования і інший світогляд. Се був ідеал моєї молодості" (Кобилянська, 1982, с. 199). Саме цей ідеал – "бути собі ціллю" попри різні закоханості, чи відверто описаний цілком авантюрний випадок, посував на другий план питання заміжжя, роздуми про сімейне життя. Так з'являється у щоденникових нотатках фраза: "Я боялась заміжжя" (Кобилянська, 1982, с. 140). Її все настійніше заповоляють такі думки, як: "заміжжя й господарство не для мене" (Кобилянська, 1982, с. 94), "не така в мене вдача, щоб жити в подружжі" (Кобилянська, 1982, с. 121), "чує моє серце, що я не вийду заміж" (Кобилянська, 1982, с. 88). Той особливий зв'язок, який існував між Ольгою Кобилянською і її матір'ю ("мамця

якось особливо мене любить"), вплітав у цю не просту історію ще один – містичний мотив, де зізнавалася: "мамця все посилається на долю – мовляв, ніде я не дінусь від того, що вже мені судилося", але "я не вірю у долю" (Кобилянська, 1982, с. 89). Ближчою для неї стає думка про те, що "хто хоче бути щасливим, мусить бути й нещасним" (Кобилянська, 1982, с. 194), а звідси і висновок – "моя душа приречена на самоту" (Кобилянська, 1982, с. 176). Проте для себе, як для "інтелігентної людини, що поставила перед собою високе завдання і цілком усвідомлює його значення", найстрашнішою карою розглядала б те, "що ти сам перестав себе поважати, що ти нікчема, бо втратив волю духу, адже всьому надає життя, все підносить і вбиває не дух, а воля. Таке усвідомлення викликає страшні почуття. Чого варта людина без сили волі? Ви чисті, мов квітка, мов пташка, бо ніколи не споганили себе пристрастю, а дати пристрасті захопити себе і втратити здатність очиститись – такий самий злочин, як убити когось. Для того, хто цього допустився, нема виправдання, нема вибачення..." (Кобилянська, 1982, с. 171).

Висновки

Гартування волі, як невід'ємний складник життя та творчості Ольги Кобилянської, запоручило цілісність й цільність її характеру, неординарність особистості. Наскрізні теми творчості письменниці – жіноча емансипація, історична доля народу в боротьбі за своє соціально-національне визволення, пошук шляхів самореалізації людини в найрізноманітніших її проявах тісно пов'язані в еґо-тексті з роздумами про творче покликання митця, віру, надію, дружбу, любов, формуванням національної самосвідомості, питаннями освіти і культури. Особистісне Я Кобилянської, проєктоване на долю рідного народу, невіддільне від його мрій та сподівань, віковічних змагань за волю й свободу. Ідея людської гідності, світотворення Жінки-Людини лежить в основі сповідальних текстів видатної письменниці, для якої "бути собі ціллю" означало "іти – вперед, де – жодному – пройти" (Андієвська, 2016, с. 217), долати тернистий шлях пізнання істини, шлях пізнання самої себе завдовжки із життя,

де лише дух "єдиний – намір – і мету" (Андієвська, 2016, с. 145), який і "серед багон – свій фарватер" (Андієвська, 2016, с. 85), бо лише "дух – омфал, – єдиний – із бусоль, – // Й серед клоаки – незмірених – сил" (Андієвська, 2016, с. 40). Заряджений потужним імпульсом самотворення, еґо-текст Ольги Кобилянської яскраво доповнює палітру її творчості, що стала провісником новоромантизму в українській літературі на помежів'ї ХІХ–ХХ століть.

Внесок автора: Мирослава Гнатюк – концептуалізація, методологія; написання (оригінальна чернетка); написання (перегляд і редагування).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Андієвська, Е. (2016). *Маратонський біг*. Люта справа.
- Гундорова, Т. (2002). *Femina melancholica. Стат'я і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської*. Критика.
- Кобилянська, О. (1982). *Слова зворушеного серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади* (Ф. П. Погребенник, Упоряд., передм.). Дніпро.
- Михида, С. (2012). *Психопоетика українського модерну: проблема реконструкції особистості письменника*. Поліграф – Терція.
- Погребенник, Ф. (1982). Ольга Кобилянська про себе. У *Кобилянська О. Слова зворушеного серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади* (Ф. П. Погребенник, Упоряд., передм.) (с. 5–12). Дніпро.
- Франко, І. (1976). Декадент. У *Зібрання творів у п'ятдесяти томах: Т. 2. Поезії* (І. І. Басс, Ред.), (с. 185–186). Наукова думка.

REFERENCES

- Andievskia, E. (2016). *Marathon run*. Luta sprava [in Ukrainian].
- Gundorova, T. (2002). *Femina melancholica. Gender and Culture in Olga Kobylanska's Gender Utopia*. Krytyka [in Ukrainian].
- Kobylianska, O. (1982). *Words of a touched heart: Diaries; Autobiographies; Letters; Articles and Memoirs* (F. P. Pohrebennik, Ed.). Dnipro [in Ukrainian].
- Mykhyda, S. (2012). *Psychopoetics of Ukrainian modernity: the problem of reconstruction of the writer's personality*. Polygraph – Tertsia [in Ukrainian].
- Pohrebennyk, F. (1982). Olha Kobylanska about herself. In *O. Kobylanska Words of a touched heart: Diaries; Autobiographies; Letters; Articles and Memoirs* (F. P. Pohrebennyk, Ed.) (с. 5–12). Dnipro [in Ukrainian].
- Franko, I. (1976). Decadent. *Collected works in fifty volumes: Vol. 2. Poetry* (I. I. Bass, Ed.), (p. 185–186). Naukova dumka [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії збірника: 15.10.24

Myroslava Gnatjuk, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0009-0000-3523-4956

e-mail: gnatjuk-m@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

**"TO BE A GOAL FOR ONESELF":
THE EGO-TEXT OF OLGA KOBLYLIANSKA**

The diary entries and autobiographies of Olha Kobyljanska are considered from the perspective of the artist's psychobiography, in the paradigm of feminine discourse. The author emphasizes the relevance of the study of ego-texts in contemporary literary studies, their re-reading due to the taboo nature of objective consideration in the totalitarian era, the influence of censorship and ideologically biased editing. Through the prism of confessional texts, the stages of the writer's creative development, her formation as an extraordinary personality are traced, and a wide range of circumstances and people who had a direct impact on this are revealed. The author analyzes the writer's life credo, in particular, in the projection on her fiction texts, psychological aspects of creativity, feminist views and beliefs. The author focuses on the ideological and aesthetic foundations of creativity, scientific and artistic lectures that were part of the writer's interests. The attitude of Olha Kobyljanska to the language and national issues, as well as the formants of her civic position are studied. The main vectors of her life priorities and her ability to introspect are identified. The author emphasizes the dualistic type of the artist's temperament, which combined the features of both melancholic and choleric women. The author emphasizes the peculiarities of communication in the family circle, with parents, friends, and special approaches in relations with men. The author emphasizes the writer's attitude to criticism, the proportion of self-criticism, great respect and empathy for her native people, Ukrainian customs and traditions. The modern tendencies of Olga Kobyljanska's ego-text in the dimensions of the new time, designated in literature as fin de cicle, her creative and personal impressions and experiences in the context of the transitional era, which opened up new opportunities for worldcreation, personal realization, in particular, women's rights and freedoms, are noted.

Keywords: *discourse, emancipation, feminism, self-fulfillment, self-growth.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.